Vorre të harrueme në mërgim

Ardian Ndreca

«*Del viver ch'è un correre a la morte*»

Dante Alighieri

Gjithçka m'erdhi papritmas para shumë vitesh, kur një mik i huej, i palodhshëm në punën e tij me nxjerrë në pah letrat e vlerat e kulturës shqiptare, më bëri një “kërkesë të çuditshme”: me shkue me bën një vizitë ndër vorret protestante të Romës, për me gjetë një të dhënë që i duhej me ngut.

Vorret e protestantëve në Romë, ose siç quhen ndryshe: *Vorret jo katolike*, gjinden ngjitur me piramidën e Kaio Qestit, njeri prej prefektave të Romës.

Piramida e Qestit ruan në gjinin e vet hinin e këtij prefekti të devotshëm të veprave të shenjta e të punëve botore dhe është ndërtuar, siç lexohet te një mbishkrim, në 330 ditë. E pra është një piramidë mjaft e madhe, e naltë 36 metër e ka secilën brinjë nga 29 metër të gjatë. Vorret shtrihen në t' djathtë të rrugës Ostiense, në një anë të përvujtë e disi të veçuar prej ecjes së pandalshme të njerzisë. Selvijat e denduna të tregojnë se ku kanë gjetë paqë, ata që jo feja, por më shumë bindjet politike dhe shoqërore i kanë bashkuar, pa shikuar kombësinë e shumë herë as pozitën e pasurin.

Aty është vorros poeti i madh anglez John Keats e krejt afër, miku i tij besnik, konsulli britanik në Romë, piktori J. Severn. Pak më tej ka gjetë paqë edhe shpirti romantik i poetit P.B. Shelley, kurse nalt në hijen e qiparisave gjendet vorri i djalit të vetëm të Goethes: Augustit. Dihet që edhe vetë poeti i Weimar-it ka pasë dëshiruar me u vorros në Qytetin e Amshuem. Nën mbishkrimet cirilike gjejmë edhe emrat e disa mbasardhësve të familjes Pushkin e Tolstoj. Afër tyre edhe babën e fisnikut rus që vrau Rasputinin, bahet fjalë Feliks Feliksoviç Jusupov-in.

Në këto vorre është vorrosë edhe filozofi marksist Antonio Labriola e pak më andej edhe më i shquemi eksponent italian i teorisë komuniste: Antonio Gramsci.

Në ato vorre prehen tre shqiptarë të ndiem: Shefqet Verlaci, Mehdi Frashëri dhe Ali Këlcyra.

Tue kërkue mes rradhëve papritë u gjeta te kambët e njenit prej vorreve që kërkojsha. Ndjeva emocione tue pa të shkruem emnin e një njeriu që ka qenë protagonist i historisë tonë kombtare:

Shefqet Verlaci, Elbasan 15/12/1877 – Zyrih 21/7/1946, pranë tij edhe i biri, Ismaili, i vdekun në Romë në vjetin 1985.

Dikur është thanë se ne shqiptarët e duem më fort njëni tjetrin kur jemi larg prej Shqipniet, m'u duk gati kështu kur u përkula me lexue më mirë mbishkrimin e feudalit më të madh që ka pasë Shqipnija në shekullin e XX. M'u kujtuene fjalët e E. Hoxhës thanë atij katundarit të dalluem që i kishte shkue në shtëpi për vizitë: "Shkele, shkele me këpucët e tua këtë sixhadë, se e Shefqet Verlaci ka qenë".

Fjalë me mend, prej atyne që shqiptarëve i prekin zemrën e i depërtojnë në shpirt: *shkele, theje, digje, vidhe...*

Ishe para vorrit t'atij Shefqet beut që një herë e një kohë kishte qenë më i madhi pronar tokash në Shqipni, jo politikan, por feudal me rrânjë të thella e me lidhje që gati e bëne mik me Zogun, mos ta prishte ky i fundit fejesen për me marrë princeshen hungareze të shtëpisë Appony. Ishte ai Verlaci të cilin Këshilli i Regjencës e ngarkoi në mars të 1924 me formue qeverinë e re, mbasi Zogu, i plagosun prej Beqir Walterit me 23 shkurt, kishte dhanë dorëheqjen. Kjo gjë zemëroi demokratët e anëtarët e *Bashkimit* të Avni Rustemit, që s'mund t'i durojshin aspak feudalët, edhe për shkakun se Verlaci nuk vinte prej atyne politikanë që kishin ndërtue shtetin e ri shqiptar.

Duhet thanë veç se në qeverinë e tij mori pjesë si ministër arsimit edhe L. Gurakuqi. Kurse n'at' kohë Kuvendi Kushtetues kishte ndër misa të vet: Ahmet Zogun, Terenc Toçin, Rauf Ficon, Ali Këlcyrën, Bahri Omarin, Kostaq Kotte, Faik Konicën, Fan Nolin, Sejfi Vllamasin, Kol Tromaren, P. Ambroz Marlaskajn, Hil Mosin, Don Ndre Mjedjen, Shuk Gurakuqin, Nush Bushatin, Qazim Koculin, Luigj Gurakuqin e edhe Shefqet bej Verlacin.

Por, pranvera e vjetit 1924 nuk premonte gjana të mira për Beun e Elbasanit, së pari vrasja në Mamurras prej një grupi banditësh e dy amerikanëve e më

vonë vrasja e Avni Rustemit në Tiranë. Me 20 prill A. Rustemi do t'plagosej rëndë me anë të një atentati, e do të jepte shpirt në spital mbas dy ditësh.

Avniu, heroi i vjetit 1920, ai që qëroi prej faqes së dheut një prej personazheve më negative të atyne vjetëve, kishte organizue një shoqni, «*Bashkimin*», e cila për shumë gjana ngjiste me fashiot italiane, psh., në përdorimin e këmishave të zeza e edhe të vojtit të recinit për kundërshtarët e vet. Zogu dyshonte, e kjo gja u fol mbas marrjes në pyetje të B. Walterit, që organizuesi i atentatit të Parlamentit ishte Avniu.

Tue marrë shkas prej funeralit të A. Rustemit, të zhvilluem në Vlonë me 1 maj 1924, opozita filloi kryengritjen po prej këtij qyteti. Ai që katër vjetë më parë ishte festue si shpëtuesi i kombit, tash bëhej shkak i çlirimit e vendit prej një klike feudale. Duhet thanë që Luigj Gurakuqi, i cili kishte ndër deje ndjenja demokratike, nuk e priti mirë nisjen e revoltës, siç dishmon në kujtimet e veta P. Anton Harapi, por tashma *alea jacta est* – zari ishte gjuajtë e opozita e kishte shkapërcye Rubikonin ase *Lumin e Vlorës* prej kah trazinat pushtuene mbarë vendin.

Kurse Zogu veproi me mend, iku prej Tiranet për në Homesh tue shmang një gjakderdhje të kotë mes shqiptarësh. Gati-gati të njëjtën gja bëne edhe «revolucionarët» në pragun e Krishtlindjeve t'po atij vjeti, atëherë kur Zogu u kthye triumfues tue pru «legalitetin» në Tiranë.

E un tashti u gjindshe para vorrit t'atij Verlacit që prej prillit të vjetit 1939 deri në dhjetor të vjetit 1941 do të merrte në dorë qeverinë shqiptare, në një kohë të vështirë e të pakuptueshme, para vorrit t'atij që, simbas kontit Ciano: lexoi «*si i lodhun e si i pa mbushun mendjet*» fjalimin me rasën e ofrimit të kunorës shqiptare Mbretit t'Italis.

Duhet thënë se edhe Verlaci e ka dashtë vendin e vet, mbasi nuk mund të gjykohet askush si i mbrapshtë vetëm prej përkatësisë së rangut, pasunisë apo thjesht prej klisheve historike, kuptohet që mendësia e tij e ka shtërngue me e dashtë Shqipërinë në një mënyrë krejt të veçantë, e cila i ka kushtue shtrenjtë, gja që e tregon edhe vorri i tij i harruem prej shqiptarve.